

Thomas P. Boje, Sven E. Olsson Hort (szerk.):
SCANDINAVIA IN A NEW EUROPE
Oslo: Scandinavian University Press 1993.

Skandinávia még mindig külön világ. Ezzel a megállapítással összegzik a szerkesztők a kötetben egybegyűjtött tanulmányok mondanivalóját, amelyek többsége az 1991 augusztusában Trondheimben tartott Skandináv Szociológiai Konferencián bemutatott és megvitatott előadások anyaga.

Bevezetőjükben a szerkesztők röviden áttekintik az Európa-kérdés megjelenésének és a megközelítések változásának történetét a skandináv szociológiában. A téma iránti érdeklődés nem új keletű, mintegy húsz évvel ezelőtt kezdődött. A hatvanas években Gunnar Myrdal még kivételnek számított, amikor könyvében (*WE and Western Europe*) az európai integrációhoz való csatlakozás ellen foglalt állást. A hetvenes években már többeket foglalkoztatott ez a kérdés. Akkor lényegében minden fiatal szociológus ellene volt, köztük Johan Galtung is, aki véleményét *The European Community — a Superpower in the Making* című, 1973-ban megjelent könyvében fejtette ki.

Szisztematikusabb vita a nyolcvanas évek folyamán megtartott skandináv szociológiai konferenciákon bontakozott ki. Időközben, az évtized végére az események felgyorsultak. A kelet-európai változások hatására egyre komolyabban merült fel az európai integráció kérdése, és mindez határozott lépésekre készítette a skandináv országokat. 1990-ben Svédország jelezte csatlakozási szándékát, és 1991-ben formálisan is jelentkezett Brüsszelben az EK-ba. Finnország követte a svéd példát, de ez a lépés hamarosan sok belső vitát és ellenérzést váltott ki. Norvégiában már 1972-ben népszavazást tartottak a csatlakozásról, akkor egyértelmű volt az elutasítás. Azóta sok minden történt a világban és a norvég belpolitikában, összetettebb már a vélekedés, de még egyetlen kormány sem mert népszavazást kiírni, tartva a bizonytalan kimenetelű eredménytől. Dánia ugyan húsz éve tagja az EK-nak, de a szorosabb együttműködésre 1992 júniusában nemet mondott a lakosság.

A szociológusok vélekedése is differenciáltabbá vált a két évtizeddel ezelőtti helyzethez képest. Ma már általában elkerülhetetlennek tartják a csatlakozást valamilyen formában és mértékben (álláspontjuk megváltozását nagymértékben meghatározta a Szovjetunió felbomlásával, a közeli balti államok önállóvá válásával kialakuló új helyzet, amely érzékenyen érinti az északi államokat, és új jelentőséget ad a kérdésnek), de továbbra is komoly aggodalmaik vannak azzal kapcsolatban, hogy milyen társadalmi hatásai lehetnek annak, ha egy más, közös gazdasági és szociális modellhez kell alkalmazkodniuk. Egyesek egész kutatási tevékenységüket ennek a problémakörnek szentelik, vannak, akik sürgetik az „északi alternatíva” kidolgozását.

A kötet tanulmányai sorra veszik a társadalmi tevékenység, az intézményrendszer legfontosabb szféráit, elemzik a skandináv országokra jellemző vonásait, majd az

esetleges EK-csatlakozás várható hatásait latolgatják. A konklúziók egybeesengenek: féltik azt, amit összefoglalóan skandináv jóléti társadalomnak szokás nevezni.

Az első rész tanulmányai arra a kérdésre keresnek választ, hogy melyek a skandináv modell sajátosságai a kontinentális jóléti modellekhez képest. A második rész a munkaerőpiac jellemzőivel, a kollektív alku formáival, a korporatív stratégiák változó kimenetelű eredményeivel foglalkozik. A harmadik rész az életmód fontosabb dimenzióit, elsősorban az időfelhasználás problémáját járja körül, a nők társadalmi helyzetének — Európa más térségeihez képest — rendkívül előnyös vonásait és egyben sebezhetőségét állítva középpontba. A negyedik rész fő témája a térbeliség, a regionális politika, amely fontos szerepet játszik az egyenlőségeszményt területi értelemben is tisztelő északi országokban.

Különösen gondolatgazdag a legáltalánosabb megközelítést alkalmazó tanulmány, Pekka Kosonen *The Scandinavian Welfare Model in the New Europe* című munkája. Folytatja a nyolcvanas években divattá vált, a jóléti államok összehasonlításával és tipizálásával próbálkozó elemzések sorát. Az utolsó három évtized folyamatait vizsgálja négy országcsoportban (alapító EK-országok, később belépők, EFTA-tagállamok és az északi országok) néhány kiemelt társadalmi és gazdasági indikátor alapján. Úgy találja, hogy nem elsősorban a jóléti, illetve közösségi kiadások GDP-n belüli aránya tekintetében vannak közöttük lényeges különbségek, hanem az elosztás módjában. Az északi országok inkább „közszolgáltatási” típusúnak mondhatók, ahol a természetbeni társadalmi juttatások szerepe viszonylag nagyobb, a többi ország „transzfer” típusú, vagyis a pénzbeli társadalmi juttatások dominálnak. Az északi országok sajátossága a jövedelemadóztatás útján történő nagyfokú újraelosztás, a rendkívül kis jövedelmi különbségek, és ennek következtében a relatív szegénységi küszöb (a medián jövedelem 50%-a) alatt élők alacsony aránya. Eltérő a munkaerőpiaci modell is. Északon a többi országcsoportéhoz képest jóval nagyobb a foglalkoztatottak aránya a munkaképes korú lakosságon belül (igen magas a nők körében is a foglalkoztatottság), és viszonylag kicsi a munkanélküliség. Bár az utóbbi három évtized alatt tapasztalható trendek a közeledés jeleit mutatják, az alapvető különbségek fennmaradtak. Az integráció várható következménye a gazdasági struktúra változásának felgyorsulása Nyugat-Európában (nöni fog a szolgáltatási szektor, folytatódik a nők beáramlása a munkaerőpiacra). Ebben a tekintetben tehát az északi modell irányába való elmozdulással lehet számolni. A nemzetközi piac kialakulása viszont növelni fogja a versenyt, s a kihívásra az északi országok a jóléti kiadások csökkentésével lesznek kénytelenek reagálni (az adózási rendszer egységesítése is ebbe az irányba fog hatni), így — más fontos következmények mellett — kevesebb eszközük marad a máris szokatlanul magas munkanélküliség további növekedésének megelőzésére, illetve csökkentésére. A jövő kérdése, hogy ilyen körülmények között sikerül-e megőrizni a világszerte több évtizede csodált belső társadalmi stabilitást. Amennyiben nem, és ezt nem pótolja egy európai szinten kialakuló új típusú stabilitás, akkor a skandináv modell lehanyatlásával kell számolni.

Két tanulmány is foglalkozik a nők munkaerőpiaci és általánosabb társadalmi helyzetével: Chris Meyer *Nordic State Feminism in the 90s: Whose Ally?* és Kristin Tornes *The Timing of Women's Commodification — How Part-time Solutions became Part-time Traps* című munkája. Megállapítják, hogy az utóbbi három évtized alatt gyökeresen megváltozott a nők családon belüli és a társadalomban betöltött szerepe, eltűnt a paraszt-, illetve polgárfeleség korábbi ideológiája és gyakorlata. A jóléti állam kialakulása együtt járt sok új munkahely teremtésével, amelyeket főként a nők foglaltak el. A gyermekintézmények, öregeket ellátó intézmények egyrészt elhelyezkedési lehetőséget adtak a nőknek, másrészt megteremtették a munkába állás feltételeit. A nők beáramlottak a felsőoktatásba, és a sok magasan kvalifikált nő fontos posztokat kapott az államigazgatásban, a közszolgálati intézményekben. A többséget képező középszintű végzettségű, illetve annál alacsonyabban kvalifikált nő viszont a szolgáltatási szektorban, a személyes ellátást nyújtó jóléti intézményeknél helyezkedett el, ahol hasonló munkát végez, mint korábban a családban. Ezeknél a főfoglalkozásoknál a munka jellegéből adódik az atipikus beosztás, munkarend (ciklikus munka, részmunkaidős foglalkoztatás, időszakos munka, rugalmas munkarend), amely hátrányos következményekkel jár (pl. több társadalmi juttatás a munkaidő hosszától függ, illetve csak teljes munkaidős állás után jár). Bár a jóléti állam a férfiakéval egyenlő jogokat és elvileg egyenlő lehetőségeket adott a nőknek, végül is a kedvezőtlenebb társadalmi helyzet újratermelődött a munkaerőpiacon. Ha összehasonlítjuk az azonos iskolai végzettségű férfiak és nők munkahelyi karrierjét, kiderül, hogy a férfiak felülreprezentáltak az anyagilag általában előnyösebb (bár kockázatosabb) piaci szférában, a nők pedig a viszonylag rosszabbul fizetett állami (közösségi) szektorban. Az Atyaisten, az Apa, illetve Férj után most az Állam tölti be a patriarchális hatalom szerepét. A kiszolgáltatottság kevésbé tűnik fel addig, amíg az állam gazdag és adakozó kedvében van. Az utóbbi évtizedben azonban ez egyre kevésbé mondható el, ami máris nyilvánvalóvá tette a nők helyzetének sebezhetőségét (az állami költségvetés hiányát többek között a közszolgálati intézmények létszámcsökkentésével pótolják). Így talán érthetőbb, miért olyan gyakori ez a téma a skandináv országok társadalomkutatásában, és időnként miért olyan hevesek körülötte a viták. Itt valószínűleg nem a „nemek harcáról” van szó, hanem a jóléti állam alapeszményeinek sorsáról, a piaci és a közösségi szektor birkózásáról. Az EK-hoz csatlakozás várható következményeivel kapcsolatban nem lehetnek illúziók ebben a tekintetben sem, a vita éleződni fog, és a kilátások a közösségi szektor (együtt a nők) számára a kedvezőtlenebbek.

A további tanulmányok közül érdemes még kiemelni Ib Jorgensen és Jens Tonboe *Space and Welfare: The EC and the Eclipse of the Scandinavian Model*, már címében is szkeptikus dolgot. Azt fejtegeti, hogy miközben a jóléti intézmények térbeli elosztásának problémája a gyakorlatban mindig figyelmet kapott az északi országok társadalmi és politikai életében, az elméleti modell jórészt megfeledkezett róla. Ennek alapvető oka az lehet, hogy a régió egyes országai igen eltérő megoldásokat alkalmaztak ugyanazon cél elérésére (amiben közrejátszanak erősen eltérő földrajzi viszonyaik is). A svéd gyakorlat kevésbé fogékony a regionalitás gondolata iránt, a jóléti

intézmények racionális kihasználását, a hozzáférési esélyek egyenlővé tételét alapvetően centralizálással kívánja megoldani. Dániában, amely földrajzi értelemben a leg-homogénebb, a regionális szabályozás csak kiegészítő, korrigáló szerepet játszik. A hosszan elterülő, hegyekkel borított és jórészt ritkán lakott Norvégiában viszont alapvető szempont, hogy a lakosság lehetőleg helyben maradjon és ott jusson hozzá a magas színvonalú ellátáshoz. Finnország mintegy közbeeső helyet foglal el az utóbbi két megoldás között. Az EK-hoz csatlakozás új módon veti fel ezt a kérdést is. Lehetséges, következményként számolni kell azzal, hogy a lokális erők viszonylagos pozíciója meggyengül, és minden országban erősödni fognak a centralizációs tendenciák. Esetleg maguk a skandináv országok is csak egy távoli régiót jelentenek majd Európa centrális földrajzi fekvésű országaihoz képest. Félő, hogy Észak-Európa, amely soha sem tartozott a Római Birodalomhoz és utódaihoz, ismét perifériális helyzetbe kerül annak a folyamatnak az eredményeképpen, amely 1957-ben a Római Szerződéssel kezdődött.

A trondheimi konferencia óta két és fél év telt el. A recenzens friss tapasztalatai szerint ma már több skandináv szociológus úgy véli, hogy a perifériára kerülésnek sajnos még nagyobb az esélye akkor, ha kimaradnak az integrációból...